

ЈЕЛЕНА МАРИЋЕВИЋ

СТУДЕНТИ И ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ

Владимир Вулетић у чланку о улози интелектуалца данас каже да, ако се отвара питање интелектуалца, то значи да интелектуалаца има,¹ што је интересантно, посебно ако се има у виду питање Милорада Беланчића које поставља у есеју „Интелектуалац, улога, сцена”: „Ко нас је овластио да, уопште, постављамо питање о улози интелектуалца данас? (...) Није ли то онда својеврсни нарцизам? (...) Зашто интелект... овлашћује само себе самога за одговор на питање о властитој улози?”² – или, додајмо, будућности? Дакле, можемо констатовати да интелектуалци сада имају садашњост, чим се поставља питање о њима, нарочито јер су они најпозванији да проговоре и о својој улози, али и свом опстанку.

Размишљајући о начинима или стратегијама који би иоле допринели постојању интелектуалца у будућности, кренула сам од најкарактеристичних дефиниција појмова интелект, интелектуалац, интелигенција и онога како се ти појмови најчешће схватају и шта је оно најбитније што их одређује. Од 20. века, наиме, долази до „условљавања – да је интелектуалац онај који је завршио факултет или високу школу”.³ Беланчић пише да „ако се интелектуалац сувише удаљи од духа универзитета/универзалности, он свакако престаје да буде интелектуалац”.⁴ Наслућујемо, дакле, да је питање интелектуалца нужно повезано са питањем универзитета, те да

¹ Владимир Вулетић, „Улога интелектуалца данас: Интелектуалац између националног и глобалног (између европских и националних митова)”, *Златина жреда*, год. 3, бр. 19/20, мај–јун 2003, 66.

² Милорад Беланчић, „Интелектуалац, улога, сцена”, *Златина жреда*, год. 3, бр. 19/20, мај–јун 2003, 60.

³ Слободан Ж. Марковић, „Значење и употреба речи 'интелектуалац' и 'интелигенција’”, *Литар*, год. 1, бр. 1, јесен 1999, 18.

⁴ М. Беланчић, „Интелектуалац, улога, сцена”, 60.

можда одговор треба тражити на тој страни. Фернандо Ваљеспин је, испитујући однос између „Универзитета и друштва – пара у неслози”, уочио да „духовна криза’ која напада друштво, непосредно утиче и на универзитет. Реч је о кризи вредности и циљева насталој продирањем логике производног и техничко-административног процеса у оне сфере које су до тада подлегале сопственој рационалности”.⁵ У наставку помиње да се наставно особље претвара у јавну службу и прилагођава „диктату академских конвенција”. Истиче проблеме „објављивања ради објављивања”, „броја [радова] у односу на релевантност”, политичност „субвенционисаних истраживања”, „множење института и универзитетских центара према законима тржишта” заинтересованог за послушне и једнообразне особе, те „превласт корпоративног интереса”.⁶ Знање је у коначници „престало да буде само себи циљ да би се претворило у пуко средство у служби политичко-економских циљева”.⁷ Ваљеспин критикује захтеве за специјализацијом и, као и већина мислилаца, предлаже удруживање у „слободну заједницу истраживача у којој би превладале дискурзивне форме научне аргументације”⁸, те указује на то да професоре и студенте треба учинити учесницима у том дијалогу.⁹

Позив професора је да обликује младе интелектуалце. Они имају одговорност да покушају све како би интелектуалци имали будућност. Професори и студенти требало би да чине, дакле, неодвојиву целину – не само академску већ и интелектуалну заједницу и да сарађују у сваком погледу. Када је говорио о универзитетској настави, примера ради, Милорад Павић изнео је став по којем је универзитетска настава „постављена тако да се студенти упознају са резултатима научних достигнућа. Овде би било обрнуто. Овде, сами студенти морају доћи до неких научних достигнућа”.¹⁰ На тај начин би професори, заједно са студентима, били у позицији да креирају знање. Креирање знања, поред осталог, један је од основних циљева универзитета. Ситуација је у пракси унеколико другачија. Професори и студенти, међутим, баш и не творе интелектуалну заједницу, а ретко када заједно креирају знање. Штавише, у већини чланака, као и у одличном чланку Фернанда Ваљеспина, студенте мало ко и помиње, а камоли посматра као интелектуалце. Чини се да се ствара све већи јаз између професора и студената, који се најдиректније испољава на плану платежне моћи. Универ-

⁵ Фернандо Ваљеспин, „Универзитет и друштво – пар у неслози”, прев. Александра Манчић, *Зенић*, год. 2, бр. 4, април 2007, 6.

⁶ Исто, 7–8.

⁷ Исто, 7.

⁸ Исто, 9.

⁹ Исто.

¹⁰ Милош Јевтић, *Разговори са Павићем*, Научна књига, Београд 1990, 40.

зитетски професори данас, ипак, имају сасвим солидна, па и висока примања, док чак и студенти који се финансирају из државног буџета константно морају да плаћају најразличитије намете, које основна стипендија у износу од 6.000 динара месечно, напосто, не може да покрије. Тако, уместо да сарађују и граде платформе знања и научних достигнућа, између професора и студената неретко се осети понор сталешких разлика, који омета те покушаје.

На основним и мастер студијама то се толико не осећа, колико када је реч о докторским студијама, које би требало да представљају највиши степен професорско-студентске сарадње. Но, како је мало ко у економској прилици да упише докторске студије, будући да буџетских места готово да и нема, уз неке изузетке, упишу их они који имају новца. Не постоји, дакле, никакав фонд, какав је имала некада Матица српска или какав је била, на пример, задужбина Луке Ђаловића Требињца, који би помогао младим људима да се, претпоставимо, интелектуално усавршавају. Такође, не може се од професора очекивати да плате школарину или део школарине неком студенту и тако му омогуће да оствари научни допринос кроз рад и таленат. То је питање о којем би ваљало размишљати: ко или шта би био нови *Лука Ђаловић Требињац* и да ли постоји могућност оснивања фонда за помоћ младим и потенцијалним интелектуалцима.

Ово се односи преваходно на хуманистичке науке, које на тржишном плану губе битку под пуким изговором „бескорисности”. Интелектуалцима су се првостепено именовали писци, књижевници, филозофи, социолози: „Интелектуалац *par excellence* дуго је био писац: као универзална свест, као слободан субјект, он се супротстављао онима који нису били ништа друго него компетенција у служби државе или капитала (инжењери, чиновници, наставници).”¹¹ Не чуди онда што удар на „бескорисне” науке и доводи у питање опстанак интелектуалаца, али и да сфера књижевности и младих хуманиста можда може да буде залог тог опстанка. Да је кључ у речима, те да су, не случајно, људи од речи они који не би требало да изневере, сугерише унеколико и актуелна књига симптоматичног наслова – *Сувишне речи. О интелектуалцима и знању* Гордана Ђерић.¹² Она указује да „не постоји нешто као ’златно време’ интелектуалца, како се неретко сугерише у марксистички инспирисаној литератури”.¹³ Питање кризе интелекту-

¹¹ Уп. Георг Јегер, „Писац као интелектуалац”, прев. Бранка-Риста Јовановић, *Зенић*, год. 2, бр. 6, октобар 2007, 37.

¹² Гордана Ђерић, *Сувишне речи. О интелектуалцима и знању*, Златно руно, Београд 2016.

¹³ Исто, 26.

лаца поставља се, барем када је реч о домаћем контексту, још од првих деценија 20. века.

Већ године 1934. почео је и завршио је са излагањем београдски лист *Интелилекџуалац*, који на насловној страници позива на заједничко деловање: „Интелилектуалци свих професија, уједините се!”¹⁴, управо због поменутог осећања кризе. После Другог светског рата, међутим, питање интелектуалаца постављали су и млади људи, и то углавном у студентским часописима. Часопис *Поља*, основан 1955. године при Трибини младих у Новом Саду, 1960. године доноси низ расправа о младом интелектуалцу. Поједина размишљања су политички индоктринисана, понека су и наивна, но пример су иницијативе и борбе младих.

Ервин Шинко говорио је о потреби за делањем, па је чак навео и пример приче Анатола Франса у којој је и неделовање вид деловања: реч је „о филозофу који не жели да има удјела у одговорности за послове одвратна свијета... напушта град и повлачи се као пустињак у самоћу... види ускоро како око његове колибе ниче читава колонија ‘пустињака’. И пасивност је, дакле, један облик дјелатности”.¹⁵ Ипак, овај пример не би требало да охрабрује повлачење интелектуалаца, нарочито пред битним проблемом њихове будућности. У томе не треба бити сувише револуционарно оријентисан или незадовољан јер је то природно младости, како се залагао Вјекослав Микецин,¹⁶ мада ни наиван и искључив као Макавејев, који интелектуалцима сматра „сушичаве мољце по архивама и библиотекама” и „кафанске стратегије који испредају теорије живота”.¹⁷ Он је појам интелектуалца релативизовао, позвавши се на став који је изнео Ахмед Секу Туре: „Шта је прави интелектуалац: не онај ко је школујући се изгубио сваку везу са животом свога народа, ИНТЕЛЕКТУАЛЦЕМ СЕ МОЖЕ СМАТРАТИ САМО ОНАЈ ЧОВЕК, ЖЕНА И ДЕТЕ који се у ситуацији у којој се нађу – зрело понашају.”¹⁸ Школовање не би требало да интелектуалца одваја од разумевања сопственог народа, напротив

¹⁴ *Интелилекџуалац*, власник: инжењер Љубивоје Голубовић, Београд, год. 1, бр. 10, 1. Лист *Интелилекџуалац* није гласило озбиљних домета. Доноси прилоге о свађама и малим платама лекара, суђењима судија и адвоката, те моралистичке приче о посрнулим женама. Штавише, интелектуалкама саветује како да се изборе против масне и спљенне косе.

¹⁵ Ервин Шинко, „Интелигенција и заједница”, *Поља*, год. 6, бр. 49/50, децембар 1960, 4.

¹⁶ Вјекослав Микецин, „Млади човек данас”, *Поља*, год. 6, бр. 49/50, децембар 1960, 11.

¹⁷ Душан Макавејев, „Млади интелектуалац данас”, *Поља*, год. 6, бр. 49/50, децембар 1960, 8. Макавејеву је реплицирао Бора Ћосић у тексту „Млади интелектуалац данас (наставак дискусије)”, *Поља*, год. 7, бр. 53/54, јун 1961, 10, 15–16.

¹⁸ Д. Макавејев, „Млади интелектуалац данас”, 8.

– школовање може помоћи да се народ схвати и да му се помогне. Дакако да је зрелост веома битна, али без образовне компоненте нико не може имати релевантну аргументацију да свом народу помогне нити било шта у том контексту осмисли и оствари. Стога је Макавејевљево размишљање, по којем и радник може да води неку фирму, посве неуверљиво, када се има у виду да, иако радник зна посао, нема знања о руковођењу фирмом. Као што ни на челу државе не може да буде неко ко само познаје свој народ, него неко ко је и политички образован.

Дискусија из 1960. године наставила се у часопису *Поља* и 1968. године, обележене студентским протестима. Осим жучне расправе између Раше Попова и Божидара Секулића,¹⁹ издвојила су се и обраћања Милована Витезовића и Адама Пуслојића. Витезовић отворено говори о „полицијском приступу долазећој генерацији”, „афирмацији младог некомформизма”, очекивањима да на сусрету „Стражилово” млади истакну своје ставове, међутим, био је затечен окупљеним старим људима и „познатим и признатим идејама”.²⁰ Пуслојић је предложио покретање часописа *Проџовор* и омогућавање младима да покрену своје другачије трибине, листове и часописе.²¹ Стражиловске сусрете критиковао је и Срећко Липовчан, рекавши да су све то организовале бирократе како би показале неорганизованост младих.²² Није непознато да су млади 1968. једним делом скупо платили своје ангажовање и потребу за преиспитивањем своје генерације као генерације младих интелектуалаца. Испод Липовчановог текста стајало је обавештење о томе како је „Редакција поднела оставку” због свега што је изнето у дискусијама, али и превирања револуционарне ‘68.²³

Надаље, почетком седамдесетих година у студентском часопису *Идеје* објављен је Сартров текст „Шта је интелектуалац”²⁴, док је средином осамдесетих у *Студенту* изашао текст „Интелектуалац може одступити или бити ликвидиран”.²⁵ У години пада Берлинског зида, опет у *Пољима*, објављен је приказ књиге *По-*

¹⁹ Божидар Секулић, „Интелигенција и путеви духовне изградње пролетеријата”, *Поља*, год. 14, бр. 115/116, март–април 1968, 33–34. Раша Попов, „Шта сам рекао”, *Поља*, год. 14, бр. 115/116, март–април 1968, 34.

²⁰ Милован Витезовић, „Драги млади интелектуалци”, *Поља*, год. 14, бр. 115/116, март–април 1968, 38.

²¹ Адам Пуслојић, „Зашто су млади ћутали”, *Поља*, год. 14, бр. 115/116, март–април 1968, 38.

²² С[рећко]. Липовчан, „Тко је коме био млађи... интелектуалац”, *Поља*, год. 14, бр. 115/116, март–април 1968, 47.

²³ Исто.

²⁴ Жан Пол Сартр, „Шта је интелектуалац”, *Идеје: југословенски студентски часопис*, год. 4, бр. 4, 1972, 161–172.

²⁵ Слободан Инић, „Интелектуалац може одступити или бити ликвидиран”, *Студент: недељни лист београдских студената*, 29. мај 1985, 8.

хвала интелектуалца, чији је аутор Бернар Анри Леви. Већ у уводним реченицама указано је на битну прекретницу када је реч о интелектуалцу: „Њихово место на светској позорници заузимају нове звезде из света бизниса, шансоне и спектакла”.²⁶ И након десет година, у ратној 1999. години, у првом броју тада студентског часописа *Лийар* објављен је чланак о „значању и употреби речи 'интелектуалац' и 'интелигенција’”. Дате су дефиниције појмова према *Речнику САНУ* и приказ промене значења појма од 18. века, када је први пут употребљен у српском језику, па све до конца 20. века.²⁷ Запажа се да од почетка шездесетих година, па до краја деведесетих година прошлог миленијума, постепено опада интересовање за преиспитивање интелектуалца, тј. младог интелектуалца у студентским часописима. Можда нове генерације младих не могу себе да препознају као интелектуалце, а можда је и сâм појам за њих почео да стереотипно значи нешто што је резервисано за прошла времена или старије људе.

У међувремену, неки од наведених часописа престали су да буду студентски, а млади су имали све мање простора за своје садржаје и размишљања која би могла да воде у овом правцу. У 21. веку студенти и њихови часописи и листови нису бринули о питању интелектуалца. Године 2003. питање о „улози интелектуалца данас” поставили су етаблирани мислиоци, штампајући своје реферате у тематским бројевима *Злајине жреде*. Након две године објављен је зборник радова *Интелектуалци и друштвена стварност*²⁸, а године 2007. излази неколико преведених чланака на ову тему у часопису *Зенић*, док је 2016. године публикована књига Гордане Ђерић о „сувишним речима”, тј. „сувишним” интелектуалцима. Коначно, у 2017. години о овом проблему, наново и у новом контексту, питање поставља Матица српска, организујући округли сто „Имају ли интелектуалци будућност?”.

Шта се у међувремену десило и зашто студенти више не разматрају ова питања, једним делом видљиво је и из суштина захтева појединих студентских протеста. Године 1968, наиме, студенти су тражили више комунизма, 1996. – више демократије, а 2014. – више испитних рокова.²⁹ Хуманистичка брига о колективу, народу

²⁶ Небојша Кузмановић, „Ангажовање или интелектуалац”, *Поља*, год. 35, бр. 362, април 1989, 181.

²⁷ С. Ж. Марковић, „Значење и употреба речи 'интелектуалац' и 'интелигенција’”, 18–19.

²⁸ *Интелектуалци и друштвена стварност*, ур. Михаило Марковић и Драгутин Брчин, Београдски форум за свет равноправних, Београд 2005.

²⁹ На овај начин о студентским протестима било је расправљено у емисији *Око маџазин: Да ли су студенти у праву?* <https://www.youtube.com/watch?v=Swk7MvnqLm0> (приступљено: 31. 5. 2017).

(да „се бринемо о људима, а не о стварима”³⁰) претворила се у себичне захтеве и личну корист. Најпосле, 1968. и 1996. међу гласноговорницима је било потенцијалних интелектуалаца, а они који су захтевали више испитних рокова то нису могли бити. Аргумент који би ишао у прилог овој претпоставци састоји се из једног практичног запажања: добијањем још једног испитног рока (фебруарског) јануарски рок је подељен на два рока, те се термини већине испита поклапају, а студентима је све теже не само да испланирају време за учење већ и да се уопште одреде које испите да спремају. Друга отежавајућа околност су апсолвентски рокови, захваљујући којима током целе школске године непрестано траје један огроман претећи Испитни рок (септембарски, октобарски, октобарски II, новембарски, децембарски, јануарски, фебруарски, мартовски, априлски, мајски и јунски). Професори, овако сагледано, деле судбину студената само утолико што и једнима и другима непрестано трају испити и што се међусобно оцењују – било испитном оценом или евалуацијом. Није тешко у таквом стању ствари увидети да преостаје мало времена и могућности да се знање креира, а млади покрену на иницијативе.

Но, чини се да у последњих неколико година постоје извесна стремљења међу младима који постављају нека важна питања. Почело је са покретањем студентских интернет часописа, будући да би штампање изискивало новчана средства која је тешко добити. У Београду је покренут студентски лист *Весна*, а у Новом Саду студенти се окупљају око часописа *Међуџим*, *Кули* и *Рез*. Вредно је помена да су то непрофитни часописи, да уредници не добијају новчане надокнаде, па и да нису промовисани у самој институцији универзитета. Места окупљања углавном су кафане, а мали су изгледи и да би их уопште неко финансирао. Одговор се може лако наслутити: речи су постале „сувишне”, па тако и студентски књижевни часописи, који би могли да поставе неко опасно питање, попут *ишћања интелектуалца*.

Јерге је добро осетио да је „промена штампане културе у електронску отворила питање претпоставке његове улоге као гласноговорника”, али и да „ако традиционални интелектуалац нестаје као продукт штампане културе онда као последица електронске културе настаје виртуелни интелектуалац”³¹. „Виртуелни интелектуалац” једним делом може да означава промењеног интелектуалца, можда и у горем смислу, међутим, можда је будућност управо у њему, када је „гласноговорништву” младих остављена

³⁰ С. Липовчан, „Тко је коме био млађи... интелектуалац”, 47.

³¹ Г. Јерге, „Писац као интелектуалац”, 41.

могућност да се организују, о форме часопис и искрено се изразе у „бесплатном” виртуелном свету електронских часописа, уз, срећом, поједине изузетке. Иако није било размишљања о интелектуалцу, часопис *Култи* поставио је питање табуа у уметности. На 217 страница темата „Табу у уметности” прилоге је објавило 37 аутора, међу којима је, што је јако битно, било троје универзитетских професора, студената свих нивоа студија и аутора из различитих крајева Србије. Дакле, иако у заметку, идеја о заједништву професора и студената и интелектуалног умрежавања делује оствариво. Док год су професори спремни да подрже студенте, да их укључе у разговор и обликују у одговорне интелектуалце, можемо се надати да интелектуалци имају будућност. Наравно, уз предуслов да су и сами професори интелектуалци, а не тек експерти,³² те да и студенти показују вољу, спремност и пожртвовање.

³² „Интелектуалац, будући да полаже права на универзалност, стоји наспрам експерта”, исто, 35. Начин студирања *по Болоњи*, који је на снази од 2006. године, конституисан је управо тако да од студената обликује експерте. Мноштво специјалистичких курсева и расцепканост градива у хуманистичким наукама за последицу има парцијализовање знања и нецеловиту слику неке епохе, културе, историје књижевности.